

DAVLATNING FISKAL SIYOSATI VA SOLIQ MA'MURIYATCHILIGINI RIVOJLANTIRISHNING ASOSIY YO'NALISHLARI

Yusupov Odil Amanovich

TDIU «Soliq va soliqqa tortish», kafedrası dotsenti
odilyusupov1988@gmail.com

ARTICLE INFO.

Tayanch iboralar: Soliq nazorati, soliqlar, boshqa majburiy to'lovlar, bevosita soliqlar, bilvosita soliqlar, resurs to'lovlari, davlat byudjeti, davlat soliq xizmati organlari, investitsion iqlim, soliq nazorati tamoyillari, soliq ma'muriyatchiligi, soliq monitoringi, kameral soliq tekshiruvi, sayyor soliq tekshiruvi, soliq auditi.

Annotatsiya

Ushbu ilmiy tezisdá soliq ma'muriyatchiligini isloh etish, davlat soliq xizmati organlari faoliyatini yanada takomillashtirish hamda samaradorligini oshirish va rivojlanishi bo'lgan «raqamli iqtisodiyot»ni shakllantirish, shuningdek, soliq nazorati sohasidagi umume'tirof etilgan xalqaro norma va standartlarni milliy qonunchilikka implementatsiya qilishni jadallashtirish aks ettirilgan.

<http://www.gospodarkainnowacje.pl/> / © 2025 LWAB.

Ilg'or xorijiy tajriba asosida soliq siyosati va soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirish hamda soliq to'lovchilarning soliq organlari bilan o'zaro munosabatlarida shaffoflikni ta'minlash bo'yicha kompleks chora-tadbirlar amalga oshirildi.

Soliq ma'muriyatchiligini isloh etish, davlat soliq xizmati organlari faoliyatini yanada takomillashtirish hamda samaradorligini oshirish va rivojlanishi bo'lgan «raqamli iqtisodiyot»ni shakllantirish, shuningdek, soliq nazorati sohasidagi umume'tirof etilgan xalqaro norma va standartlarni milliy qonunchilikka implementatsiya qilishni jadallashtirish lozim.

Soliq solish tizimini soddalashtirish va soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirish iqtisodiyotni jadal rivojlantirish hamda mamlakatning investitsiyaviy jozibadorligini yaxshilashning eng muhim shartlari hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 63-moddasida "Fuqarolar qonun bilan belgilangan soliqlar va yig'implarni to'lashi shart. Soliq va yig'implar adolatli bo'lishi hamda fuqarolarning konstitutsiyaviy huquqlarini amalga oshirishiga to'sqinlik qilmasligi kerak"ligi belgilab qo'yilgan. [1]

«O'zbekiston-2030» strategiyasida quyidagi asosiy quyidagi g'oyalar aks ettirilganligi: Fiskal barqarorlikni ta'minlash va davlat majburiyatlarini samarali boshqarish. Konsolidatsiyalashgan budjet taqchilligini 2024 yilda yalpi ichki mahsulotga nisbatan 4 foizdan va kelgusi yillarda 3 foizdan past bo'lgan miqdorda bo'lishini ta'minlash. «Natijaga yo'naltirilgan budjetlashtirish» amaliyotiga o'tish. «Yashirin iqtisodiyot»ni qisqartirish orqali soliq bazasini qo'shimcha kengaytirish imkoniyatidan foydalanish. Markirovkalash va raqamlashtirish tizimi samarasini oshirish va kengaytirish orqali soliq ma'murchiligi tizimining samaradorligini yanada oshirish.

Davlat-xususiy sheriklik asosida amalga oshiriladigan loyihalarni daromadliligi va Davlat budgetiga yukini inobatga olib, ularni tasniflash hamda loyiha yo'nalishlari bo'yicha boshqarish tizimini joriy etish. Soliq tizimining barqarorligini ta'minlash maqsadida biznes uchun qo'shilgan qiymat va foyda soliq stavkalari uch yil davomida oshirilmashligini kafolatlash.

Soliq tizimini to'liq raqamlashtirish, soddalashtirish va barcha tadbirkorlar uchun teng imkoniyatlar yaratish, rasmiy sektor - nolegal faoliyatdan afzal va manfaatli bo'lishi uchun barcha zarur sharoitlarni ta'minlash. [2]

Hozirgi kunda mamlakat iqtisodiyotini etakchi soha va tarmoqlarining zamon bilan hamnafas faoliyat yuritishiga barcha zarur sharoit yaratib berilmoqda. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikka keng yo'l ochib berilayotgani, ilg'or axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llagan holda soliq nazoratini hayotimizga izchillik bilan joriy etilayotgani erishilayotgan samarali yutuqlarimizning mustahkam poydevorini tashkil etmoqda. Soliq sohasida amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohatlar natijasida mamlakatimiz iqtisodiyoti barqaror su'ratlar bilan rivojlanib ishbilarmonlik muhitini yanada yaxshilanishiga zamin yaratmoqda.

Professor Q.A.Yahyoevning fikricha, "Soliq xizmati idoralari tizimi bu soliqlar va yig'implarni to'g'ri hisoblash va to'liq byudjetga (byudjetdan tashqari fondlarga) tushishini nazorat qiluvchi davlat soliq xizmati idoralari yig'indisidir.

Soliq nazorati turlari. Soliq nazoratining turlari uch guruhga bo'linadi:

1. Dastlabki nazorat (reja prognozlar tuzish, ma'lumotlar yig'ish va boshqalar)
2. Joriy nazorat (moliyaviy, soliq hisobotlari, hisobotlarni qabul qilish tekshirish shu erda dastlabki, rejalar bajarilishini tahlil qilish va boshqalar)
3. So'nggi nazorat (joylarga borib tekshirishlar o'tkazish, audit, inventarizatsiya va har xil reviziyalar o'tkazish)

Davlat soliq xizmati idoralari hamma turdagi nazoratlarni amalga oshiradilar." [3]. - deb ta'rif bergan.

Professor A.V.Vahobov, A.Jo'raevlar soliq nazoratiga to'xtalib, "Soliqqa oid qonunbuzilishlarning oldini olish va ularga barham berish amaldagi tadbirlarni va usullarni doimiy ravishda takomillashtirib borishni taqazo qiladi. Soliqqa oid jinoyatlarning o'sishi davlatning moliyaviy resurslariga bo'lgan ehtiyojlarini qondirishga salbiy ta'sir ko'rsatadi va buning oqibatida davlat soliqsiz tushumlarni qidirishga majbur bo'ladi. Bu esa, o'z navbatida davlatning ichki va tashqi qarzlarning o'sishiga olib keladi." [4] deb fikr bildirishgan.

PhD B.A.Normatov tomonidan soliq tekshiruvi bo'yicha jahon modellari, xususan Anglo-sakson modeli (Buyuk Britaniya, Avstraliya, Yangi Zelandiya), Romano-german modeli (Germaniya, Frantsiya, Yaponiya), Aralash modeli (AQSh, Kanada) va MDH davlatlari modeli tahlil qilingan holda «soliq tekshiruvi» tushunchasi xorijiy davlatlarda «tax audit» tushunchasi bilan ifodalanishi qayd etilgan, shuningdek jahon tajribasiga ko'ra soliq tekshiruvlari tipik ikki turga: kameral soliq tekshiruvi (desk audit) va sayyor soliq tekshiruviga (field audit) bo'linishi, risk boshqaruv tizimi xorijiy davlatlarda turlicha, xususan «Risk management system», «Tax compliance management system», «Compliance Strategy» nomalanishi qayd etiladi, shuningdek risk boshqaruv tizimini ishlab chiqishdan maqsad soliqlarni undirish jarayonida soliq organi xodimlari va soliq to'lovchilarning qasddan yoki ehtiyotsiz harakati (harakatsizligi) natijasida soliq tushumlari kamayishi yoki to'lanmasligini istisno etish hisoblanishi hamda mazkur tizim nafaqat soliq sohasida balki moliya, bank, bojxona va ma'muriy sohalarda ham qo'llanilishi to'g'risida xulosaga kelingan. [5]

Mamlakatda ilg'or xorijiy tajriba asosida soliq siyosati va soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirish hamda soliq to'lovchilarning soliq organlari bilan o'zaro munosabatlarida shaffoflikni ta'minlash bo'yicha kompleks chora-tadbirlar amalga oshirildi.

Shu bilan birga soliq maslahati davlatning yangi soliq siyosatini samarali amalga oshirishning professional instituti va soliqlarni hisoblash va to'lash masalalarida soliq to'lovchilarning ishonchli yordamchisi sifatida etarlicha shakllanmagan. [6]

Davlatning samarali soliq sohasidagi islohatlarni amalga oshirishda soliq tizimini rivojlantirish dasturlari ijrosi amaliyotining jahondagi ilg'or tajribalari hamda bu borada O'zbekistondagi mavjud imkoniyatlarning tadqiqi asosida soliq nazoratini ta'minlashda mamlakatda va uning hududlarida, iqtisodiyot tarmoqlarida, yuridik va jismoniy shaxslarni soliq tortishda soliq nazorati metodologiyasining samarali vositalarini shakllantirish lozim.

Soliq nazorati soliq to'lovchilarni, soliq solish ob'ektlarini va soliq solish bilan bog'liq ob'ektlarni hisobga olishning, shuningdek soliq to'g'risidagi qonun hujjatlariga rioya etilishini nazorat qilishning yagona tizimidan iborat.

Soliq nazorati davlat soliq xizmati organlari tomonidan soliq to'lovchilarni, soliq solish ob'ektlarini va soliq solish bilan bog'liq ob'ektlarni, byudjetga va davlat maqsadli jamg'armalariga tushayotgan tushumlarni hisobga olish, soliq tekshiruvlari vositasida hamda soliq to'g'risidagi qonun hujjatlarida nazarda tutilgan boshqa shakllarda amalga oshiriladi.

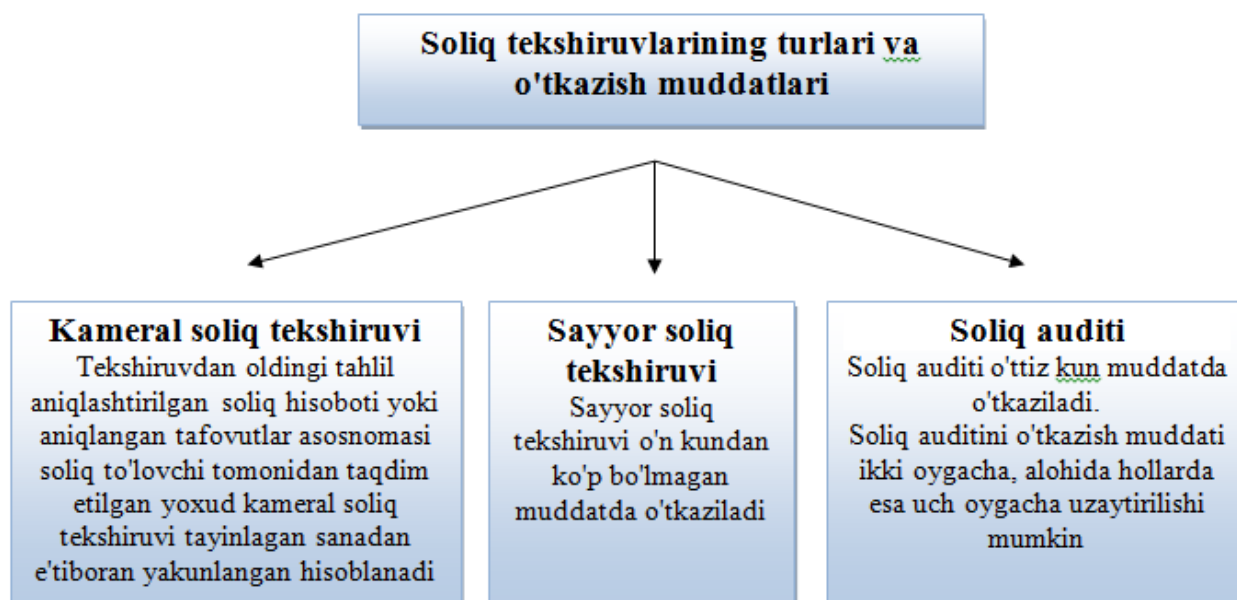
Vakolatli organlarning soliq to'lovchilar va soliq agentlari tomonidan soliq to'g'risidagi qonun hujjatlariga rioya etilishi ustidan nazorat qilishga doir faoliyati soliq nazoratidir.

Soliq organlari soliq nazoratini:

1. Soliq tekshiruvlari.
2. Soliq monitoringi shaklida amalga oshiradi.

Soliq tekshiruvlari soliq to'lovchilar, yig'implarni to'lovchilar va soliq agentlari tomonidan soliq to'g'risidagi qonun hujjatlariga rioya etilishi ustidan nazorat qilish maqsadida o'tkaziladi.

Soliq tekshiruvi soliq to'lovchi to'g'risida soliq organlarida mavjud bo'lgan ma'lumotlarni o'rganish va tahlil qilish asosida amalga oshiriladi.

1-rasm. Soliq tekshiruvlarining turlari va o'tkazish muddatlari

Manba: Muallif tomonidan tadqiqotlar asosida ishlab chiqildi.

Soliq organlari soliq tekshiruvlarining quyidagi turlarini o'tkazadi:

1. Kameral soliq tekshiruvi.
2. Sayyor soliq tekshiruvi.
3. Soliq auditi.

Quyidagilar soliq monitoringining predmetidir: soliq to'g'risidagi qonun hujjatlariga rioya etish, o'ziga nisbatan soliq monitoringi o'tkazilayotgan yuridik shaxs tomonidan soliqlar va yig'implarni hisoblashning to'g'riligi, to'liq va o'z vaqtida to'langanligi (o'tkazib berilganligi).[7]

Yangi tahrirdagi Soliq kodeksida soliqlarni ortiqcha undirganlik uchun davlat soliq xizmati organlarining javobgarligi kuchaytirildi, zamonaviy usullarni qo'llagan holda xorijiy amaliyotda sinalgan soliq nazorati shakllari joriy etildi, shuningdek, soliqlarni hisoblash va to'lash tartiblari soddalashtirildi.

Davlat soliq xizmati organlari tizimida soliq nazorati metodologiyasini amaliy tahlil qilish va nazariy tadqiq etish quyidagi kamchiliklar mavjudligini ko'rsatdi:

- soliq nazorati sohasidagi umume'tirof etilgan xalqaro norma va standartlarni milliy qonunchilikka to'liq implementatsiya qilinmagan.
- davlat organlari va tashkilotlari o'rtasida axborot almashish mexanizmlarining, elektron soliq nazoratini amalga oshirish zamonaviy shakl va uslublari to'liq rivojlantirilmagan.
- insofli tadbirkorlik sub'ektlarining faoliyatiga aralashishlarni kamaytirishga to'sqinlik qiluvchi soliq nazorati faoliyatini amalga oshirish zamonaviy shakl va uslublari etarlicha tadbir etilmagan.

Ishbilarmonlik va investitsiyaviy faollikni oshirishga, sog'lom raqobat muhitini shakllantirishga, soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar yig'iluvchanligining zarur darajasini ta'minlashda soliq nazorati metodologiyasini takomillashtirish muhim ahamiyatga ega.

Davlat soliq xizmati organlarining asosiy vazifalari biri davlat soliq siyosatini amalga oshirish hamda soliq to'g'risidagi qonun hujjatlariga rioya etilishi, soliqlarning to'g'ri hisoblab chiqarilishi, to'liq va o'z vaqtida to'lanishi ustidan nazoratni ta'minlash, soliqlarning soliq to'g'risidagi qonun hujjatlariga muvofiq O'zbekiston Respublikasi Davlat byudjetiga va davlat maqsadli jamg'armalariga to'liq hamda o'z vaqtida tushishini ta'minlashdan iborat.

Bayon etilganlaridan ko'rinib turibdiki, hozirgi paytda soliq nazorati samaradorligini oshirishning yagona metodikasi mavjud emas. Biroq soliq nazoratidan samarali foydalanishning zamonaviy metodlari va mexanizmlari joriy etish, soliq tizimini xavfsizligini ta'minlash davlat soliq xizmati organlari tizimida soliq nazoratida ilg'or axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llagan holda modernizatsiya qilish, soliq nazoratini tashkil etishning zamonaviy shakl va metodlaridan zarur darajada samarali foydalanishga harakat qilinmoqda.

Davlat soliq xizmati organlari tizimida soliq nazorati samaradorligini oshirishda quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish lozim:

- davlat soliq xizmati organlari faoliyatini yanada takomillashtirish va samaradorligini oshirishda «raqamli iqtisodiyot»ni shakllantirish, shuningdek, soliq nazorati sohasidagi umume'tirof etilgan xalqaro norma va standartlarni milliy qonunchilikka implementatsiya qilishni jadallashtirish lozim.
- soliq nazoratining mutlaqo yangi tizimini yaratish, tekshiruvdan oldingi tahlil va masofaviy nazorat-tahlil ishlarini amalga oshirish uchun ma'lumotlarni to'liq yig'ish va qayta ishlashni ta'minlaydigan zamonaviy, ilg'or axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish choralari yanada kuchaytirish.

- davlat soliq xizmati organlari xodimlariga korporativ etikani rivojlantirish va soliq nazorati samaradorligini oshirishda soliq qonunchiligi hujjatlarini ishlab chiqish metodologiyasi takomillashtirish.
- soliq nazorati jarayoniga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va tahlilning ilg'or avtomatlashtirilgan uslublari tadbqiq etish.
- davlat organlari va tashkilotlari o'rtasida axborot almashish mexanizmlarining, elektron soliq nazoratini amalga oshirish shakl va uslublarni rivojlantirish.
- insofli tadbirkorlik sub'ektlarining faoliyatiga aralashishlarni kamaytirishga to'sqinlik qiluvchi soliq nazorati faoliyatini amalga oshirish shakl va uslubini tadbqiq etish.
- soliq xavfini tahlil qilish va natijalarini baholash dasturiy mahsulotni qo'llashni yanada takomillashtirish lozim.

Soliq organlari faoliyatiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy qilish, soliq ma'muriyatchiligining shaffofligini, soliq solish masalalarida soliq nazorati samaradorligini oshirish, shuningdek davlat xizmatlaridan foydalanish imkoniyatini kengaytirish, tadbirkorlik sub'ektlarining ularga to'g'ridan-to'g'ri muloqotsiz xizmat ko'rsatishni ta'minlaydigan «soliq to'lovchining shaxsiy kabineti»dan foydalanish manfaatdorligini oshirish va tashkil etishni takomillashtirish yo'llarini ishlab chiqish, soliq organlarining tashkiliy-shtat tuzilmasi soliq solish ob'ektlarini to'liq qamrab olish va soliq solinadigan bazani kengaytirish, shuningdek soliq va boshqa majburiy to'lovlarni o'z vaqtida yig'ish uchun mavjud resurslarni safarbar qilish asosiy vazifalardan biri hisoblanadi.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. "O'zbekiston" nashriyoti. Toshkent-2023 yil. 80 bet.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «O'ZBEKISTON-2030» strategiyasi to'g'risidagi Farmoni, 11.09.2023 yildagi PF-158-son.
3. Яхёев Қ.А.Солиққа тортиш назарияси ва амалиёти—Тошкент: Фан ва технологиялар маркази, 2003.183-185 бетлар
4. Ваҳобов А.В, Жўраев А.С.Солиқлар ва солиққа тортиш.—Тошкент: Шарқ, 2009.309-бет.
5. Б.А.Норматов. Ўзбекистон Республикасида солиқ текширувларини ҳуқуқий тартибга солишни такомиллаштириш. Юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. 2020 йил.
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 30 сентябрдаги “Солиқ маслаҳати соҳасини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4846-сон қарори
7. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси. (янги таҳрири). Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 31.12.2019 й.